

II. Szakasz.

A térítésnek lelke, istene.

Nincsen szabadabb dolog e földön mint az igazság, és annak lélekben való elhitele. Ezen igazságon nem értem az embernek igazságát, vagy ártatlanságát egyedül, hanem akarom benne megmagyarázni valamely dolognak *úgy- vagy nem úgy-* voltát, akármi legyen az; p. o. igaz-e hogy a lélek szabad, hogy hitet Isten adhat? hogyha meghalunk, jót cselekedvén, idvezülünk, ha pedig nem, pokolba megyünk? Ha valamely dolgot elakarsz velem hitetni, úgy-e arra csak egy módod vagy; tudniillik azon dolog igazságának beszéddel, okoskodás próbáival való megmutatása. Megeshetik, hogy okaid gyakorta gyengék, hibások, vagy éppen hamisak; de ha elmém s okoskodásom azoknál gyengébbek: bizonyosan hitet csinálhatsz bennem a nem igazságbul. Ez osztán csak hit nálam, akár rossz, akár jó; úgy hogy nagyon megszokván őtet, ha valóságos igazságot terjeszt is osztán valaki előmben, nem fogadom el, és ezt helyette, ámbár hamisság, meg nem vetem. Honnan van, hogy az ételeknek, szokásoknak nemeihez, melyeket szüleidtől, atyádfiaitól neveléssel szívtál magadba, örökös hajlandóság marad benned? Onnan, hogy ezeknek jóságokból kicsinységedtől fogva hitegetnek, véle táplálnak, mely dolgok osztán véled való közöltetések által mintegy véredbe bocsátkoznak, s

természetedbe maradnak. Ha egy krimi tatárnak, hozzád menvén, jó kövér lóhúst főzetnél, úgy-e inkább tetszene néki mint a tehénhús? De ha magyar vendégeknek lovat főzetnél, botránkozásba hoznád őket. Lásd minden testnek azon eledel jobb, melyhez gyermekségitül fogva szoktattatott. Vegyük fel már szokásainkat. Ha német emberhez mennél ebédre, és mikor asztalhoz kellene ülnöd, elvetnéd bársonyos széket, lábod összefonnád, törökösön a vendégek sorába lebecsátkoznál a földre, úgy-e senki nem követne, sőt minden nevetne és megítélné. De ellenben ha valamely konstántinápolyi török polgár étele s párnája közzé egy magaskarú széket húznál, reáülnél, láboddal osztán onnan a török fejére mutogatnál: lehúznának helyedbül, ostoba illetlenkedésnek ismervén cselekedetedet.

Úgy-e hogy idegen nemzeteknek idegeneknél az ilyenemű cselekedeteket botránkozásra elkövetni eszetlenség volna akárkiben is? A törökkel ülnél török módon, magyarral magyar, némettel német módon. Miért ragad ki-ki annyira szokásaihoz, hogy azt nemzetség szerint követvén, bár sokszor rosszabb legyen is a véle ellenkező szokásnál, még is haragszik, ha valaki attul megakarja fosztani, vagy csúfolja, vagy ellene cselekszik? Ha a krimi tatárt Magyarországra neveled fel, nem fogja a lóhúst sem kívánni, sem szeretni; de ellenben ha a magyart Tatárországban nevelik: jobban fogja a lovat enni, mint egyebet. Ezerféle szokás van ilyen e világon. Emberiség volna-e engem a töröknek azért kínzani, hogy miért szeretek inkább széken ülni, mint párnán a földön? vagy igazsággal verhetném-e én a tatárt azon okbul, hogy miért szereti jobban a lóhúst, mint a tehénhúst? Úgy-e

e volna légútálatosabb veszettség, ha azt elkövetnénk!

Nézzünk egy kevéssé a vallásoknak tudományaira, és azoknak szokásaira, ha látunk-e különbséget? A micsoda vallásban nevededel, azt szereted a többik felett. Néked úgy látszik, mintha arra volnál születve egyedül és az táplálná legjobban lelkedet. Miért? Azért, mert megszoktad kicsinységedtül fogva. E szokásnak oly nagy ereje van, hogy még nagy bölcsök is, kik ez, amaz hitben felnövekedvén, annak haszontalanságát bár által látják, mindazonáltal ha közönséges isteni tiszteletre kell nekik menni, inkább mennek a magok régen megtanúlt vallásoknak szokásai közé, mint idegenekhez, hamarább is hajlanak azokhoz, kik hasonlóul azon vallásban nevedtek. Ha ötven esztendőös korodban találsz is rá idegenek közt azon inasra, kivel atyád házánál játszódva együtt nevedtéél, úgy-e megörülsz néki, és jobban hajlasz hozzá, mint nálánál százszor okosabb vagy érdemesebb idegenhez. Így vagy vallásoddal.

Emlékezz született nyelvedről is. Ha valaki idegenek közt messze országokon nemzeted anyanyelvén megszólít, hozzá hajlasz, megvidulsz, az idegeneket elhagyod, ehhez beszélsz. Miért? mert azon a nyelven nevedtéél.

Vizsgáld meg e szerint jól a dolgokat, majd találni fogod, hogy az embernek, ki 15 – 20 esztendőt valamely vallásban elért, azt önként elváltoztatni lehetetlen. Ha azért nevelt ember vallását változtatja, arra mindenkor más dologtul erőltettedik, és soha sem fog szíve új vallásához, s azoknak emberéhez úgy forni, mint azokhoz, kikkel nevedtedt. Nehéz nekünk édes atyánk, édes anyánk tanításait, édesgetéseit, mesterünk

oktatásait szívünkből egyszerre kiragadni, melyet oda növésseel forrasztott a jótétemény, nevelés, természet és szokás. Micsoda nehéz dolog egy háládatos gyermeknek édes szüleit, testvéreit szeretni és mégis azoknak vallását útálni, kárhoztatni, és azt hinni, hogy atyja, anyja pokolba mennek! Ha pedig egy vallását változtatott ifjú, nevelt férfi régi hitivel együtt szüleit is megvetheti, megútálhatja, az arra sem méltó, hogy elkárhozzon; alábbvaló vagy nagyobb büntetésre levén érdemes, mint a melyet pokol adhat. Ilyen elfajúlt ember nem hiszem, hogy milliom közt kettő találatnék. Megítélheted hát, hány igaz vallását fordított halandó lehet e földön.

Tovább világosítalak természetedben. Sok szegény szüléknek leányaikat gazdagok viszik férjhez, hol mindenben fűlig vannak, okos személyektől, nagy uraktul környűlvétetve; de mégis mikor néha férjeik őket látogatóul hazaeresztik, vigyázz reájok, mihelyt közelítenek a határhoz, melyen nevedtek, minden bokornak, fának, halomnak megőrűlnék. Ha a faluhoz érvén, valamely ismerős parasztasszonyra akad: megáll, felülteti a kocsijára, kérdezi, beszél véle, örül, az utat is csókolná melyen már megyen s annyit járt volt leány korában. Tyukot, ludat ha lél foltjával legelni: úgy tetszik néki, mind ismeri; ha közel megyen el mellettek és valami kenyérmorzsa van kezében, feléjek kihányja üléséből. Szedjék fel szegények, úgy mond magában, mert azokra is kiterjed szereteti. Több-több ismerőst talál, jobban-jobban nő öröme; a faluba be-megyén s már alig ülhet, repűlni készűl. Mikor végre atyjának házát és a kis kertet meglátja, hol ő virágot űltetett volt, elfogódik a szíve. Édes kis kertem, így sóhajt, te voltál az én tavaszi nyájasságomnak édes

mezeje. Édes lelkem asszonyanyám! be sokat mulattam itt véle! Kedves öcsém László! hányszor játszottam itt véled, hány virágomat loptad el, mennyit adtam néked magam is. Ah szegény Éva, jó szolgálóm, mennyit kötődünk itt véle. Oh! minden eszembe jut; nem tudom mit érzek. Azomban az udvarra behajtat, meglátja édes anyját a kertből Évával jönni; már akkor nem bírja a szíve. Jaj, lelkem édes asszonyanyám! így jajdúl el; az anyja elfogódik: kegyelmes Isten! a gyermekem! összeszaladnak, együvé tapadnak, úgy sírnak, zokognak. Ha ezen gyermek már ekkor más hitben volna, gyűlölné-e édes anyjának hitét, melyben őt nevelte? Vagy a mely gyermek idegenek között messze földről átyjához megyen, elég kegyetlen-e a természetet nem érzeni?

Nohát barátom, akárki légy, ki nevelésed után hitedet változtatni vagy egy, vagy más dologbul kényszerítettél, nézd meg most a természetet, és szánakozz magadon. Kiláthattad ezekből, micsoda nagy isteni erőnek kell annak lenni, ki egy embernek hitit elvegye s neki ujat adjon, ha igaz megtérést értünk, és nem olyat, a minéműt embereink tenni szoktak.

